

Maantieteen ydinkäsitteet

HOLLOWAY, SARAH L., STEPHEN P. RICE & GILL VALENTINE (2003; toim.). *Key concepts in geography*. 342 s. SAGE, London.

”Maantiede on sitä mitä maantieteilijät tutkivat” -toteama voi olla verraton maantieteen kirjavan tutkimuskentän kuvaaja. Tietoa janoavien opiskelijoiden edessä ei luennoitsija kuitenkaan saa sillä kuin hetken hengähdystauon. Kirja maantieteen ydinkäsitteistä antaa syvällisempää tietoa maantieteen osa-alueista ja niiden historiallisista taustoista. Historiallisesta viitekehyksestä ammennetaan ydinkäsitteet *tila, aika, paikka, mittakaava, yhteiskunta, fyysiset järjestelmät, maisema ja ympäristö*. Kirjoittajina on 17 kulttuuri- ja luonnonmaantieteilijää, joiden ajatuksien toimitaminen samoihin kansiin on ollut haastava tehtävä.

Kirjan rakenne on selkeä. Jokaisen kirjoituksen alussa on lyhyt määritelmä, joka herättää lukijan mielenkiinnon asiaan. Opiskelijan kannalta on hyvä, että käsitteiden historia kirjoitetaan auki ja asiaa höystetään ajankohtaisilla esimerkeillä. Kukin kirjoitus päättyy lyhyeen tiivistelmään. Tiedonhaluista lukijaa houkutellean myös lisälukemiston pariin.

Kirjan aloittaa Mike Heffernanin artikkeli maantieteen historiasta. Siinä kerrotaan maantieteen kehityksen alkaneen käytännöllisistä syistä, koska löytöretkeilijät tarvitsivat maantieteellisiä taitoja maailman merillä purjehtiessaan. Maantiede kuitenkin institutionalisoitui vasta maantieteellisten seurojen perustamisen myötä 1800-luvulla. Maailmansotien välisenä aikana ala kehittyi voimakkaasti yliopistollisena oppiaineena, mihin vaikutti merkittävästi maantieteen kouluopetus. Opettajankoulutajana tuntuu, että maantieteen historia tältä osin joskus unohtetaan.

Keith Richards kirjoittaa luonnonmaantieteen ja Ron Johnston kulttuurimaantieteen perinteistä. Molemmat toteavat, että tiede muuttuu nopeasti eikä tiettyä perinnettä ole helppo valita. Maantiede(kin) on muuttunut maailman muuttuessa. Unohdammeko me maantieteilijät tämän joskus arvostellessamme toistemme töitä? Tutkimuksen arjessa tämä saattaa näkyä luonnonmaantieteilijöiden kriitikkissä kulttuurimaantieteellistä tutkimusta kohtaan tai päinvastoin. Osuudessa olisin kaivannut enemmän asiaa yhteiskuntamaantieteen tieteenfilosofia perusteista, kuten vaikkapa marxismista ja siitä seuranneesta strukturalismista. Luonnonmaantieteen osalta esitellään muun muassa positivismia ja sille tyypillistä hypoteesien testausmallia.

Maantieteen perinteistä kertova luku loppuu Alison Bluntin kirjoitukseen kulttuurisesta maantieteestä. Viimeistään sen luettuaan lukija käsittää maantieteen monipuolisuuden. Blunt esittelee muun muassa kirjallisuuden, maiseman ja muiden kulttuuristen muotojen ja käytäntöjen vaikutusta tilan ja paikan ymmärtämiseen ja tulkintaan. Mutta miksi kulttuurisen maantieteen tekstit on usein kirjoitettu vaikeasti ymmärrettäviksi? Saman ovat kokeneet kymmenet opiskelijani suomalaistenkin maantieteilijöiden tekstien parissa.

Kirjan loppuosan artikkeleissa keskitytään avainkäsitteisiin. Ensin Nigel Thrift ja Martin Kent kirjoittavat *tilasta* kulttuuri- ja luonnonmaantieteessä. Thriftin mukaan kulttuurimaantieteessä on neljänlaisia tiloja: kokemusperäisiä (*empirical space*), ryhmittyneitä (*unblocking space*), mielikuvia (*image space*) ja paikkoja (*place space*). Kauas on siis siirrytty spatiaalisesta analyysistä, vaikka Thrift mainitseekin muun muassa paikkatietojärjestelmien merkityksen sijainnin määrittämisessä. Kentin mukaan tila

on ollut luonnonmaantieteessä pitkään unohduksissa, mutta nykyisin paikkatietojärjestelmät ja kaukokartoitus ovat tarjonneet sen(kin) huomioon ottavia menetelmiä. Kuriositeettina voisi mainita, että eliömaantieteen yhteydessä viitataan Ilkka Hanskiin, maailmalla hyvin tunnettuun suomalaiseseen metapopulaatioiden tutkijaan.

Ajalle omistetaan kaksi artikkelia. John Thornesin mielenkiintoinen teksti käsittelee ei-lineaarista paradigmaa, josta esimerkkinä hän mainitsee muun muassa jäätiköiden, mantereiden ja merien sekä ilmakehän välisen vuorovaikutuksen. Luonnonmaantieteessä luonnon prosesseja tutkitaan usein ajan funktiona. Peter Taylorin kirjoittamassa kulttuurimaantieteen esittelyssä aikaa pohditaan aikamaantieteen esimerkein. Osuuteen liittyvä epäloogisen oloinen kaavakuva (s. 154) aiheuttaa sekaannusta.

Noel Castree kirjoittaa *paikan* tärkeydestä kulttuurimaantieteelle. Ken Gregoryn mielestä se on ollut luonnonmaantieteilijälle pitkään implisiittisesti avautunut käsite. Kuitenkin paikan määrittäminen on (luonnon)maantieteessä hyvin tärkeää esimerkiksi silloin, kun tutkimus käsittelee ympäristön hallinnan menetelmiä, joilla pyritään yhteiskunnan kestävään kehitykseen.

Tim Burt ja Andrew Herod määrittävät *mittakaavan* maantieteen avainkäsitteeksi, mikä onkin tärkeää, koska maantieteellisissä tutkimuksissa mittakaava vaihtelee mikroskooppisista globaaleihin kokonaisuuksiin. Kirjoittajat havainnollistavat, kuinka maantieteellisissä tutkimuksissa aikajanankin pituus voi vaihdella suuresti. Esimerkiksi virtaavan veden mukana kulkeutuvan hiekanjyväsen läpimitta voi olla alle yhden millimetrin, mutta sen kulkeutuminen jokiuomassa voi kestää 50 vuotta. Herod lähestyy mittakaavaa globaalien ja lokaalisten ontologisista lähtökohdista kulttuurimaantieteessä, mikä on perusteltua nykyisenä globalisaation aikana.

Cindi Katz kirjoittaa mielenkiintoisesti *yhteiskunnan* maantieteellisistä ulottuvuuksista. Hänen mukaansa yhteiskunnan rakenteet tuotetaan sosiaalisissa verkostoissa identifiointin ja eroavaisuuden kautta. *Identifiointin* käsitettä tarvitaan muun muassa vallan ulottuvuuksien ja toiseuden ymmärtämisessä. Mielestäni koulumaantieteessä paikkojen olemuksen pohtiminen tästä(kin) näkökulmasta toisi uudenlaista maantieteellistä ajattelua kouluun.

Barbara Kennedyn kirjoittama osio *fyysisistä järjestelmistä* nojautuu systeemianalyttiseen maantieteeseen.

Opettajankouluttajana luin erityisellä mielenkiinnolla esimerkiksi geologisesta kierrosta, sillä mielestäni joitakin maantieteen sisältöjä voisi opettaa koulussa systeemianalyttisesti. Toisaalta jo vuonna 1978 Outi Kosonen ja Kalevi Rikkinen kirjoittivat, että systeemitteoria koulupetuksessa johtaa ”mekanistis-ulkokohtaiseen” ajattelutapaan (s. 50). Väittäisin kuitenkin, että oppilaat eivät välttämättä osaa käsitteellistää oppikirjan tekstiä vaikka veden kiertokulusta oikealla tavalla eli he eivät opi asiaa luonnontieteellisesti oikein ilman lisäselvitystä.

Nick Spedding, Ian Simmons ja Karen Morin avaavat *maiseman* ja *ympäristön* käsitteet biofysikaalisena prosessina, luonnonvarana ja maailman representaationa. Kaikki kuuluvat oleellisesti maantieteellisen maiseman määrittämiseen, mutta humanistiseen maantieteeseen läheisesti kuuluva *mielenmaiseman* käsite olisi kannattanut kyllä esitellä. Tämä olisi ollut avuksi ainakin kirjan opettajantyöhön suuntautuneille (tai suuntautuville) lukijoille, sillä esimerkiksi kansainvälisyyskasvatuksessa oppilaiden omien mielikuvien kartoittaminen on hyödyllistä.

Kirja on hyvin ja ytimekkäästi kirjoitettu ja sopii hyvin maantieteen perusteiden opettelemiseen. Se ei kuitenkaan kerro maantieteen tieteenfilosofisista lähtökohdista, vaikkakin on varsin kattava kokonaisuus maantieteestä tieteenalana. Siksi se kaipaa muun kirjallisuuden tukea. Tenttikirjana tämä teos ei kuitenkaan välttämättä ole paras mahdollinen, sillä maantieteen sirpaleista kuvaa ei syntetisoida, vaan esitellään maantiede joko luonnon- tai kulttuurimaantieteellisesti orientoituneena tieteenä. Ollisiin kaivannut yhtä kokoavaa lukua, jossa luonnon- ja kulttuurimaantieteen välistä ”kuilua” olisi konkreettisesti kavennettu. Luennoitsijalle kirja tarjoaa ajankohtaisia esimerkkejä ja kuvia usein varsin puuduttavaa luennointia värittämään.

KIRJALLISUUS

Kosonen, O. & K. Rikkinen (1978). Aluemaantieteen opetus. Teemaseminaari 3. Suomen XII maantieteilijäpäivät Espoossa 22.–23.10.1977. *Terra* 90: 1, 48–50.

ILKKA RATINEN
Opettajankoulutuslaitos,
Jyväskylän yliopisto